

IN MEMORIAM

Dr. Borsa Iván (1917–2006)

História és archivisztika, a múlt feltárása és a korábbi idők írásos örökségének gondozása egymással szorosan összefüggenek, egymás fejlődését kölcsönösen befolyásolják. A kutatás előrelépéséhez nagymértékben az archivisztikának kell megteremtenie az előfeltételeket. Elmaradt levéltárügy körülményei között hiú ábrándozás vagy önámítás azt remélni, hogy a história lépést tarthat a tudomány fejlődésével. Korábbi időkből sok olyan név lenne idézhető, melynek viselője levéltárosként járult hozzá jelentősen ország történetkutatásának előrehaladásához. Napjainkra azonban nagyon megritkult az olyan szakemberek száma, akiknek az életműve, a maga korában és saját országában, a levéltárügy és a történetkutatás terén egyaránt meghatározó fontosságúnak tekinthető. Ilyen manapság ritka személy volt a Budapesten, 2006. február 1-jén elhunyt Borsa Iván. Munkásságának legfőbb haszonélvezője a magyar levéltárügy és a medievisztika. Úgy is mondhatnók, hogy a határok nélküli, egységes magyar tudomány. Munkás életének eredményei azonban ezen túlmenően kedvezően befolyásolhatják a Kárpát-medencei szomszéd országok levéltárügyének és történetírásának fejlődését is. Érdemes tehát és illendő még sietős jelenünkben is megállni ebből a szomorú alkalomból és felidézni, hogy mit is köszönhetünk mindnyájan, akik még folytatjuk a munkát, a most kilobbant életnek.

Borsa Iván 1917. augusztus 23-án Budapesten született. Műveltségét a piaristák gimnáziuma alapozta meg. Szilárd szakmai képzettségét az Eötvös-kollégium és a Pázmány Egyetem bölcsészettudományi kara neves professzorainak köszönhette. Ott szerzett történelem–latin szakos tanári oklevelet és 1940-ben doktorátust Szentpétery Imre professzornál erdélyi tárgyú oklevéltani témával. Egész pályafutása, elejétől végéig a levéltárügy keretei között, 1942-től fogva a Magyar Országos Levéltárban zajlott. Bár a magyar levéltárügy minden akkori fontosabb mozzanatában szerepet játszott, hűséges maradt oklevéltani érdeklődéséhez is, és része volt a magyar medievisztika legfontosabb vállalkozásainak megvalósításában. A történelem olyan feladatokat osztott ki neki, amelyek kiválóan alkalmasak voltak arra, hogy vele született jó szervezőképességét egyre tovább fejleszthesse. 1945 és 1950 között a budai vár ostroma során súlyos károkat és veszteségeket szenvedett Országos Levéltárban a teljes anyagot érintő bonyolult mentési és helyreállítási, rendezési munkák vezetőjeként szerezte meg azt az áttekintést az intézmény kérdései felett, amellyel mindenkit felülmúlt. 1950 és 1957 között a háború által összekuszált levéltárügynek a rendbetételére, a pusztulásnak kitett iratanyagok mentésére hivatott Levéltárak Országos Központjának vezetőjeként bizonyíthatta rátermettségét.

Ilyen felkészülés után 1957-től kezdve kapott teret arra, hogy az új archivisztikai gondolkodásnak megfelelő változtatásokat kezdeményezhesse a Magyar Országos Levéltárban. A technikai fejlődés eredményeinek a meghonosítása a levéltári munkákban és egyéb szervezési újítások egész embert kívántak. Ezért döntenie kellett, hogy a levéltári reformok érdekében feladja-e medievista terveit. Szerencsére 1963 körül úgy döntött, hogy a 12–13. századi oklevelek publikációival kapcsolatos célkitűzéseit sem adja fel, és némi korszakeltolódással tartotta is magát ehhez élete végéig. Ennek következtében megmaradt pályájának különös szint adó ketőssége és gazdagsága.

Megszervezte és 1957-től 1977-ig vezette az Országos Levéltár mikrofilm osztályát, iratrestaurálását és könyvkötészetét. Neki köszönhető, hogy az ún. mormon-akció segítségével olyan modern technikai felszerelést szerzett ezeknek a laboratóriumoknak, hogy azokkal világszínvonalon láthatták el mind a kutatást, mind pedig a gyarapítás céljait szolgáló új tevékenysége-

ket. Ezekben az években dolgozta ki a mikrofilmtár nyilvántartási rendszerét, készítette el munkatársaival együtt a filmtár fond- és állagjegyzékét. E munkálatok betetőzését a Diplomataikai Fényképgyűjtemény létrehozása jelentette 1982-ben. Ebben a középkori Magyar Királyság Mohács előtti történetére vonatkozóan az Országos Levéltáron kívüli bel- és külföldi levéltárakban található okleveles emlékek fényképmásolatait igyekezett összegyűjteni és a kutatást megkönnyítő levéltári segédletekkel ellátni.

Ez a medievisztika szempontjából felbecsülhetetlen jelentőségű új gyűjtemény szervesen kapcsolódik a Pauler Gyula és Óváry Lipót koncepciója szerint 1882-ben megszervezett Diplomataikai Levéltárhoz, mely a Magyar Országos Levéltár akkori anyagában található Mohács előtti okleveleknek volt a gyűjteménye. A DL és a DF levéltári rendjének és segédleteinek egybehangolása, valamint a gépi úton történő adatfeldolgozás révén a Mohács előtti két gyűjtemény alakjában rövid időn belül létrejött a Kárpát-medence középkori történetének a maga nemében páratlan, korszerű segédletekkel könnyen kutatható, mindenki számára nyitott adatbázisa, mely a közép-európai térség történetkutatásában lendületet adhat a medievisztikának.

Mindezeknek az archivisztikai eredményeknek csak javára szolgált, hogy Borsa Iván levéltárosként is megmaradt medievista kutatónak, mert fenti újításait, elképzeléseit az előzmények pontos számbavételével készítette elő. A DL kialakulásáról, a DF megvalósításáról, a levéltári mikrofilmezésről, a gépi adatfeldolgozás és a középkori oklevelek fényképezésének megszervezéséről írott előtanulmányai nélkülözhetetlenek maradnak mindazok számára, akik középkori témákat akarnak kutatni a Magyar Országos Levéltár gazdag anyagában.

De Borsa Iván nemcsak a levéltári gyakorlati munka korszerűsítésének volt hosszú időn át a motorja az Országos Levéltárban, 1964 és 1977 között a főigazgató helyetteseként is, de a levéltár-politikában is szerepet játszott. Tagja, majd vezetője volt 1956 és 1958 között a párizsi békeszerződés levéltári, könyvtári és múzeumi cikkelyének végrehajtásáról tárgyaló magyar delegációnak, Magyarország képviselőjeként tagja volt a Nemzetközi Levéltári Tanácsnak, évtizedekig leggyakoribb tagja volt a szomszéd államokkal folyó levéltárügyi tárgyalásoknak.

Bár elkötelezett úttörője volt a haladásnak a magyar levéltárügyben, hűséges folytatója maradt a Szentpétery professzor nevével fémjellezhető klasszikus oklevéltannak. A középkori diplomatika több részletkérdésének tisztázása fűződik a nevéhez. De neki köszönhető az is, hogy a magyar medievisztika alapvető kezdeményezései nem maradtak torzók, mert az elhunyt szerzők kezéből Borsa Iván átvette a stafétabotot, és célba juttatta a kezdeményezést. Mindenekelőtt az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzékére gondolok, melynek közlését Szentpétery Imre 1923-ban kezdte el, és Borsa Iván 1987-ben fejezte be. Ennek a nélkülözhetetlen medievista segédeszköznek az újabb kötetek már beszédes példái annak, hogy az említett Mohács előtti gyűjtemények mekkora segítséget nyújthatnak a középkor kutatóinak. Ugyancsak Borsa Ivánnak köszönhető, hogy a Zsigmond-kori oklevéltár munkálatai Mályusz professzor halálával nemcsak nem akadtak el, hanem lényegesen gazdagodva folytatódtak, sőt saját utódja felnevelésével a befejezés lehetőségét is megteremtette. Az ő felelősségtudatát mutatja az is, hogy a családi levéltárakból a DL-be beosztott középkori oklevelekről korábban elkészült regesztákat közzétette, hogy ez is segítse a kutatást.

Megemlékezésemet a történetírás és a levéltárügy összefüggéseire való utalással kezdtem. Befejezésül arra bátorodom ebből a szomorú alkalomból is utalni, hogy a magyar tudomány határokön túli művelői, talán kényszerű kirekesztettségüknél fogva is, más perspektívában, eltérő látószögökből, a személyi vonatkozásoktól és érdekektől nem befolyásolva mérhetik fel tudományszakuk nem egy kérdését, mint azok, akik az élet eleven sűrűjében vannak. Manapság keveseket vonz a különféle szakismereteket, sok munkát kívánó medievisztika, és erősen megcsappant az értékelése az olyan levéltári feladatok megoldásának és az olyan edíciós tevé-

kenységnek, mint amilyenekre Borsa Iván egész életét és tehetségét fordította. A DL és DF létét, kutathatóságát, a fénymásolást, mikrofilmezést legtöbbször kész adottságnak vélik, ami csak úgy lett magától. Az Árpád-kori királyok okleveleinek regesztái, a Zsigmond-kori oklevéltár kötetei, egyéb forrásközlései és magvas oklevéltani, archivisztikai értekezései már ma is szakmai közmegebecsülést élvező részei Borsa Iván életművének. Mi azonban a határokon túlról úgy látjuk, hogy életműve igazán korszakos jelentőségű és hatású részének a levéltárügy területén végzett munkássága fog bizonyulni. A Mohács előtti gyűjtemények ugyanis azt a középkori magyar államot teszik tudományosan tanulmányozhatóvá és rekonstruálhatóvá, amely ma már több más új országnak is a része. A DF létrehozása olyan körülmények között, amikor a Kárpát-medence népei kutya-macska barátságban élnek egymás mellett, valóságos csoda számba vehető. E csodához azonban kellett Borsa Iván céltudatos kitartása, együttműködési és szervezési készsége, szakértelme és diplomáciai adottsága is. Minél teljesebb számban összegyűjtött azonos források közös módszerek szerinti tanulmányozása közelebb hozhatja ugyan a szomszédos országok történetírását egymáshoz, de hogy a körülmények ezt mikor teszik lehetővé, a jövő alakulásától függ. Egyelőre csak az állítható bizonyosan, hogy erre a lehetőséget a magyar levéltárügyben és középkorkutatásban Borsa Iván megteremtette.

A határokon túli magyar medievisták látják ezeket az új lehetőségeket, sokra értékelik azokat, és élni is kívánnak velük. Tudják, hogy Borsa Iván munkája nélkül sem az Erdélyi Okmánytár, sem a Documenta Romaniae Historica erdélyi sorozata nem lehetne olyan teljes és olyan színvonalú, mint amilyen. Az egykori közös haza középkori történetének újrateremtett levéltára közös műhelye lehet mindenkinek, aki a Mohács előtti múlttal kendőzetlenül kíván megismerkedni ezeken a tájakon. Ez a lehetőség teszi Borsa Ivánt a levéltárügy és a középkortudomány Kárpát-medencei jelentőségű alakítójává, szakmai eredményeit pedig maradandókká és több ország tudományosságának közös értékévé.

Jakó Zsigmond

Búcsú Magyarai Andrásról

(1927–2006)

Egy ág ismét letört a romániai magyar történészek törzséről, mikor 2006. június 14-én eltávozott körünkől Magyarai András. Engedtessek meg, hogy a gyász órájában a romániai magyarság legmagasabb fóruma, az Erdélyi Múzeum-Egyesület nevében vegyek búcsút tudós tiszteleti tagunktól és történészprofesszortól.

Hosszú és göröngyös volt az út, amelyen haladnia adatott. Az út, amelynek során a székhelyharisnyás gergyói falusi gyermek az egyetemi tanárságig és a helyettes rektori székig verkedte fel magát. A családi otthon melegéből jutott el az egyetemig, miközben fiatal legényke létere a háborútól elragadott édesapját pótolandó kenyeret keresett, deszkaárusítással messze vidékekig volt kénytelen vándorolni kőberes szekerével. A benne rejlő tehetség, kitartás és ambíció azonban végül is a Bolyai Tudományegyetem előadótermeibe vezette, ahol hivatott szellemiségek alakították tanárrá és kutatóvá. Szellemi és lelki adottságai predesztinálták arra, hogy a végzős diákból rövidesen tanársegédként váljon a magyar oktatás és tudományosság legmagasabb intézményének munkásává.

Isten nem áldotta meg utóddal. Hűséges feleségével az oktatás és tudományos műhely lelkiismeretes munkásává vált. Mint tanszemélyzeti tag nemzedékének sorsában osztozott, mikor a